

ՕՐՈՒԱՆ ԳՐՖԵՐ

Հայկ Բարպարան. ԱՐԴԻ ԵԹՈՎՊԻԱՆ ԵՒ ՀԱՅ
ԳԱՂԱԾԻԹԸ - Ա.տախս - Ապագա. — Էջ 439 էջ, և
անթիւ ազուցուած պատկերներ, հաշուեցոյց էջեր եւն.
Տպ. Ա. Ղազար — Վենետիկ 1930.

Հայկ Բաթմաբան 1930ին իր վանքիս
տպարանէն ի լոյս ընծայեց այս շքեղ հա-
տորը, առաջին անգամն է որ կը խօսուի
Եթովպահայ գաղութին վրայ պատմա-
կան մանրամասն պըսպտումներով։ Հեղի-
նակն համեստօրէն կը պղտիկցնէ իր այս
զբական մեծ աշխատութիւնը, զոր կը
նուիրէ հայ նահատակ զինուորներուն։

Գիրքը կը բացուի Ն. Վ. Նեկուս թէ
ֆէրի մէկ նամակով՝ ուղղուած հեղինա-
կին։ Նամակը կ'օրինակեմ հոս, ընթեր-
ցողին ցոյց տալու թէ որքան կարեւո-
րութիւն ունեցած է մեր Եթովպահայ զա-
զութը Հապէշ տէրութեան մէջ։

«*Людмила* — *Збигн*,

Զկայ մեկը որ անզիտանայ թէ՝ երկար ժամանակներէ ի վեր մինչեւ օրս Ատտիս-Ապապա բնակող հայերը կը սիրեն մեր երկիրն ու կը օնք:

Տեղւոյս մէջ, իրենց կողմէ, Պալրոցներու և Եկեղեցիի կառուցումը թէ մեզի և թէ՛ մեր ժողովուրդին համար, չափազանց ուրախութեան պարագայ մընէ:

Ատտիս - Ապապա բնակող հայերէն մաս
մը կը ծառայէ իբր պաշտօնեայ՝ մեր կա-
ռավարութեան գործերուն մէջ, հետեւա-
քար, կարելի է ըսել որ տեղույս մէջ ու-
սանող և մեծցող հայ մանուկներն ալ՝
Ենթովակիան պիտի սիրեն իրենց հայ-
րենիքին պէս և ապագային՝ ծառայեն
անոր:

Ուրախացանք նոյնպէս, երբ լսեցինք՝
Եթովպիոյ և իր ժողովուրդի պատմութեան
վերաբերեալ Զեր այն երկասիրութեան
մասին - զոր զրել սկսած էք, վստահ ըւ-
լալով որ օգտակար զործ մը ըլլալու Կո-
չուած է, ի սրտէ կը մաղթենք որ Զեր

այդ գեղեցիկ գործը իր վախճանին հասնի և կարդացուի մեր ժողովուրդին կողմէյ»։
 (Գրուած Ատտիս - Ալապալ, 9 Մասկառամ 1922, որ է 19 Մարտ 1930)։

ՄԵՆԵԼԻՔ ԲՀ Կայսեր և հայ և հապէշ
եղբայրակցութեան գրօշն երով զարդա-
րուած են զրբին առաջին էջելը. անոնց
կը յաջորդէ Գ. Նալպանտեանի յօրինած
Եթովպական քայլերգը:

Կայսեր աջքազուկ կը համարուի հայ-
ազգի Պօղոս Մարգարեան. ասի իբրեւ
նուիրակ կը դիմէ Եզիպտոսի խտիւն, որ
աջակցի Մենելիքի, երբ Եթովպիոյ մէջ
պատերազմը կը շարունակուէր: Ասպա-
ռակող թշնամիներուն յազթողը կ'ըլլայ
Մենելիք՝ որ 1889ին կ'օծուի թագաւո-
աց թագաւոր:

1896-ին Խոտալիս Մենելիքէն պարուուած՝ դաշնագրով մը ճանչցաւ Եթովկիոյ անկախութիւնը:

Հեղինակը արքունիքի պատմութիւնը,
աղաքական ու կրօնական գէպքերը կը
ստացնէ երեսունէն աւելի էջերու մէջ。
ետոյ մանրամասն կը խօսի երկրին աշ-
արհազբական և տնտեսագիտական մա-
երուն վրայ:

Լեռնային և հրաբխային այս երկիրը
ւնի մօտաւորապէս 1,125,000 քառ.
զրմղր. տարածութիւն։ Ամենէն քարձր
նոր է թիկրէի ձաճան 4500 մ.։ — Տե-
ազրական ճշգրիտ առաջնորդի տեղ կը
առայէ գունաւոր քարտէսը։

Երկրին բնակչութիւնը 10,000,000 կը
սմարուի, բաղկացած զանազան ցեղերէ
ունց բազմաթիւն է, կալլա կոչուածը,
ուրջ 4,000,000, իբրև երկրագործ և
աշնարած օգտակարագոյն տարրը եր-
ին: Բայց տիրող ցեղն է հապէշը՝ որուն
ունքն է պետական կազմը և կղերականու-
նենը. ան խիզախ ու մարտիկ ցեղ մ'է:

Հեղինակը տեղացիներէն յիտոյ կը յիշէ
մազան զաղթական ցեղեր, ինչպէս մեր
յերը, հնդիկ ու եւրոպացիներ, բայց
իտալացին։ Մինչ խտալիան հոս երե-
ւն տարիներէ ի վեր շատ ծանօթ է մա-
ւանդ Ատուայի պատերազմէն վերջը։

թէեւ յարգելի հեղինակը այդ պատերազմին առթիւ Մենելիքի առ իր ժողովուրդն ըրած հետեւեալ զօրակոչը արտատպած է, ուր Հապէշներու վեհապետը կը յայտնուի իր այս տողերով.

«Օյէ՛, օյէ՛ (-Ո՛վ գուբը, ո՛վ գուբը, -) թող խլանայ՝ մեր հայրենիքին և հաւատացին թշնամին. օյէ՛, օյէ՛. թող խլանայ՝ այն որ թշնամին է կոյս Մարիամին։ Մինչեւ հիմա Աստուած մեզի շնորհեց ուժ՝ որ Մեր Եթովպիան պահպանենք։ Մեզի թոյւատրեց որ մենք յաղթենք մեր թշնամիներուն և վերակազմենք Մեր Հայրենիքը։ Շնորհիւն Աստուծոյ, թագաւորեցի մինչեւ այսօր, և իթէ մահս մօտ է փոյթս չէ, վասնզի մահն ամէնուս վիճակուած է։ Մինչեւ այսօր, Աստուած զիս չնուաստացուց։ Ան իմ նեցուկս պիտի ըլլայ՝ ապազյին եւս։ Թշնամի մը՝ ծովերը ճեղքելով, բռնաբարեց մեր սահմանները՝ կործանելու համար մեր հայրենիքն ու հաւատըզ։ Ամէն ինչի հանդուրժեցի և երկար բանակցեցայ՝ խնայելու համար մեր Հայրենիքին՝ որ շատ չարչարուեցաւ վերջին տարիներու ընթացքին։ Բայց թշնամին անընդհատ կ'առաջանայ։ Ան կը քանչէ մեր հողերն ու կը կոտորէ ժողովուրդը... Ան որ ուժ ունի՝ թող ինձի հետեւի. ան որ չունի՝ թող աղօթէ՝ մեզի և մեր ուժերու յաջողութեան համար»։

Գժբախտաբար նոյն ահազանգն է որ
40 տարի վերջ ալ կը հնչէ, և վախ կայ
որ կըկին արիւն հոսի երկու ժողովուրդ-
ներուն միջեւ՝ եթէ նախախնամական պա-
րագայ մը չարգիլէ զայն:

Եթովպական երկրի նման հարուստ հուզին վրայ Եւրոպական պետութիւններ միշտ աչք տնկած են՝ հոն շահագործելու անկիւն մը փնտոելով, և տնտեսագէտ անհատներ և ընկերութիւններ՝ իտալացի, գերման եւն, ստացած են Պետութենէն մենաշնորհներ հանգերու վրայ:

Ամէնէն կարեւոր արտօնութիւնն է «Ոսկիի Մենելիք Բ. կայսերական ընկերութեան» տրուածը, Պ. Թէհմզի Նորուեկիաշցիին. ասոր շահագործութեան բաժնեկից

Է նաեւ հթովպական կառավարութիւնը։
Բատ մեր Ազգոնց Աբբասիօր «Ափրիկէ»
տեղագրական հատորին՝ Եթովպիոյ զբլ-
խաւոր վաճառքն եղած է ոսկին, որուն
շահագործումը դար մ'առաջ միայն կայ-

սերական տան սեփականութիւնն եղած է. կը յիշուի՝ կեօնտէրէ քաղաքէն երկու օր հեռաւորութեամբ ոսկի լեռը. կառավարութիւնը վախճաղով որ սահմանակից տաճիկները այդ գանձին համար չտիրեն իրենց երկրին՝ նոյն բովերը անզործ կը պահէ. մինչդեռ Ագոնց բուն պատճառ կը համարի «հեղգութիւն նոցա և տգիւութիւն. այլեւ նուազութիւն փայտի. զի առ ի որոշել զոսկի յայլ նիւթոց, հուր բազում պիտի»: Ասով հանգերձ ոսկի լեռը կառավարութեան գանձատունն եղած է. անձրեւը գալէն վերջը սարերուն բարձունքն յորդախաղաց հոսանքները ստորոտը ծովակներ կը ձեւացնէին, ուր կը դիմուէր հողախառն ծոյլ ոսկին՝ սիսեռի մեծութեամբ. թագաւորը երկու հարիւր աշխատաւոր կը դրէր ոսկին զատելու:

Եթովպիոյ հանքային հարստութիւնը
կը կազմեն՝ ոսկի, արծաթ, երկաթ, միքայ,
պղինձ, հանքածուխ, ծծումբ, աղ, քարիւղ
և այլն. Վաճառականութեան նիւթերն են
սուրճ, աղ, պղպեղ, բամբակ, փղոսկր և
այլն: Դար մը առաջ՝ ինչպէս կը գրէ նոյն
մեր Ագոնց Աբրահայրը, հոս վաճառակա-
նութիւնը հրէից ձեռքն էր. Պիշինկ կը գրէ
թէ նաեւ հայ վաճառականները մեծ առ-
եւտուր ըրած են հոս, թէեւ Ագոնց կը
դիտէ որ «բայց այս գուցէ եղեւ ի հնումն.
Քանզի ի մերում ժամանակի ի հայոց հա-
զիւ ոք երբեք գնաց անդ»:

Եթովպական տումարը ըստ Հ. Բաթա-
ռանի պաղոմեանն է, վերջը փոփոխու-
թիւններ կրած, մերինէն 7 տարի և 112
օրով ետք, ասոր պատճառը չեն կրցած
գուծել հապէջ զիտուններ։ Հնագոյն շըր-
ջաններուն իրենց տարին 16 ամիս ունէր
կրաբան չիւրը 22-23 օրով և հնգօրեայ
աւելեաց ամիս մը։ Ամիսները կը կրէին
առուսական անուններ։ Քրիստոնեայ հա-
պէջներու մեծագոյն տօնիքն են՝ կանենա

(Ծնունդ), Թիմքար (Անուանակոչութիւն), Ֆասիկա (Զատիկ), Պորհէ (Սյլակերպութիւն), Քըլտը Եիօնանեն (ա. Յովհաննէս):

Եթովպիոյ գլխաւոր քաղաքներն են Հարաբար, Տիրէ-Ճաւա, Մակալէ, Մօնքօր, իսկ Մայրաքաղաքն է Ատտիս-Ապապա (Նործաղիկ), բնակչութիւնը 150,000. Անթօթոյի ստորոտի 2400 մեթր բարձրաւանդակի վրայ, տարածութիւնը 100 ք. մ. եւկալիւստոսի անտառներով շրջապատուած: Շէնքերը ժամանակին խոտէ՝ իսկ ներկայիս զինէ ծածք ունին: Հորի ջուր կը խմեն. օգը՝ օրուան մէջ չափազանց տաք է, իսկ զիշերը և առուուն շատ ցուրտ: Կան քարաշէն շէնքեր՝ որոնք հայ, հնդիկ և յոյն մեծ վաճառականներու սեփհականութիւններն են: Ատտիս-Ապապայի տասակալուն կը բաղոցներէն՝ ուր կը բանին 600էն աւելի ինքնաշարժեր, ամէնէն բանուկը թաս Մաքոնէնի փողոցն է, որ կ'անցնի հայազգի Հովուեանի կալուածներէն՝ զորս նա ազգին նուիրած է, և ուր կանգներ են նորակառոյց Հայ Եկեղեցին:

Մակալէ քաղաքին մէջ կը գտնուի Սարա թագուհոյն գերեզմանը:

Ներուի ինձ պահ մը հեռանալ Պ. Բաթարանի զրբէն, և խօսիլ հապէշ ցեղի թագուրական ծագումի մասին:

Եթովպացին հնագոյն ցեղերէն է, ժամանակից Եզիլտացիներու, ըստ Պոշարայ և մէկ բանի աշխարհագէտ հեղինակներու՝ Քամայ Մեստրեմայ որդիէն սերած:

Ասոնց ինքնականները ծագած կը համարուին Սարայէն. ասի կ'այցելէ Սոլոմոնին և անկէ կ'ունենայ մանչ զաւակ մը և անունը կը դնէ Մենելիք. մեծնալէն վերջը մայրը զանի կը զրկէ Սոլոմոնի՝ որուն առաջնորդութեամբ կը զարգանայ իւմաստութեամբ և վարչական հմտութեամբ, զայն տաճարին մէջ Եթովպացիներու թագուր կ'օծէ և իր արքունիքի զանազան վարչական անձերուն հետ Սարայի: կը զրկացական անձերու թագուրութիւնը. (Ժես Ագոնց Արքակայր. Այրիկէ հատ՝ 10. էջ 534):

Յամենայն դէպս, ինչպէս կը տեսնուի Բաթարանի զրբէն ալ՝ հրէական գաղթականութիւնը վաղուց հոս հաստատուած է, և դեռ հաւատարիմ մնացած Մովսիսականութեան կամ ֆալաշականութեան: Բաթարան թէեւ չուզեր հաւատար Սարայի գերեզմանի աւանդութեան, սակայն իր զրութենէն շատ յայտնի է որ այդ գաղութը նոյն Սարայի զաւակէն ծագած է:

Եթովպացիներու մէջ կը տեսնուին Քրիստոնեաներ, Մահմետականներ, Խոապաշտուականներ, Մովսիսականներ: Քրիստոնէութիւնը՝ ըստ Ուուինոսի՝ հոս մտցնողն է Մատթէոս առաքեալ, իսկ Պ. Բաթարան՝ ըստ բնական պատմութեան՝ կ'ըսէ թէ Ս. Ֆրէմանթիոս ըլլայ 329 թուականին:

Տեղացիներուն արուեստը նահապետական է: Նկարչութիւնն, բանդակագործութիւնն, թատրոնն, երաժշտութիւնն տակաւին աւարդական վիճակի մէջ են, ինչպէս փոխարական հայազգի մէջ են, ինչպէս փոխազութեան, հապորդակցութեան միջոցները՝ ջորիի և ուզտի զրատներով:

Մէկ երկաթուղի ունին՝ որ կ'երկարի ձիպութիէն Ատտիս-Ապապա:

1898 թուականնէն առաջ հեռազրի և նամակի սուրհանդակներն էին արագաթուիչ... ուղարկից վերջ Մենելիք կայսրը թշութառական միջոցներ մտցուց, կազմուեթիւնը նամակութիւններ, ցան թղթատարական հաստատութիւններ, իր պատկերով նամակադրոշներ: Հապէշը Միջազգային թղթատարական Միութեան մէջ մտած է 1908ին, երբ հոն կը հաստատուէին երուպացիները և կ'ուզէին զարկ մը տալ առեւտրական գործերուն: Ապիսինեան գրամատունը հաստատուած է 1905ին, որուն վարչութեան անդամ եւ զած է Պօղոս Նուալար փաշայ:

Մամուլը՝ այսինքն տպագրական մերժութեամբ և վարչական հմտութեամբ, զայն տաճարին մէջ Եթովպացիներու թագուր կ'օծէ և իր արքունիքի զանազան վարչական անձերուն հետ Սարայի: կը զրկացական անձերու թագուրութիւնը. ալ այդ ժամանակէն կը սկսի. եթովպացիներու թագուրական հանգիստը չէր եղած: 1905 ին Հ. Մ. Պէրնար վեղարաւոր կրօնաւորը կը հայոց մենաշնորհն եղած է: Հ. Մ. Պէրնար վեղարաւոր կրօնաւորը կը հայոց մենաշնորհն եղած է:

Կան ամսագիրը: Երկու հայերու սեփականութիւն «Լոյս» տպարանէն կը հրատարակուին հայերէն, յունարէն և հապէշերէն զրբէր, և 1915էն սկսեալ «Le Courrier d'Ethiopie» շաբաթաթերթը: Պ. Վահան Փողարեան բան տարիներ առաջ «Մասսախոտ» անունով խմորատիպ թերթն հրատարակած է, որ տեւած է երկու տարի միայն:

Հ. Բաթարան Եթովպիոյ պետական երեւելի անձերու կարգին կը յիշէ Արդէ Կորիկս պատերազմական նախարարը՝ Նըկուս Միքայէլի յաղթողը. յետոյ Նըկաւորա Աֆրուօրը կէվուը մէզիւ, կը թուած թորինոյի մէջ. հապէշերէն կը թարգմանէ «Սաղմոս» ը. կը գրէ «Le guide du voyageur en Ethiopie» (Քրանս-Հապէշ), «Մենելիք թէ պատմութիւնը», «Հապէշական քրիստոնէութիւնը», «Թարթիա» վէպ եթովպական կեանքէն, իտալ-Հապէշ բառարանն են. կը վարէ նաեւ պետական պաշտօններ, և ըստ Բաթարանի, ամբողջ Եթովպիոյ մէջ միակ մտաւրականն է իր յարաբերական ուսումնով. հայրենասէր ու արդարակով անձ մը՝ որ դեռ կ'ապրի:

* * *

Պրն. Հ. Բաթարան կ'անցնի ապա Եթովպահայ զաղութիւն պատմութեան. ցանցառ և տարտամ յուշերէ վերջ կ'ըսէ թէ 1896ի զանգուածային ջարդերէն խոյս տուած Արարկիրցիներն են որ նոր զաղութին հիմը կը զնեն Հարարի մէջ, և թէ 1908ի սահմանադրութենէն և համաշխարհային պատերազմէն վերջ կ'աճի հայոց թիւը:

Ու թէեւ հեղինակը Պ. Մարգարեանի կենապրութեան մէջ կ'ըսէ թէ այդ սերաստացին եղած է: «Եթովպահայ զաղութիւն հիմազիրը» 1866ին, բայց եղած է անշուշտ հնագոյն զաղութիւն մ'ալ, բանի որ Պէլինկ կ'ըսէ թէ Եթովպիոյ վարչական անութիւնը ամէնէն աւելի հրէից և հայոց մենաշնորհն եղած է:

Հին զաղութականներէն անուանի է Տիգրան կապէեան (ծն. կ. Պ. 1845) Մենելիք

թէ ոսկերչապետը, շինած է երեք ոսկիթագ: Խաւական պարտութենէն վերջ շատ մը գերի իտալացիներ խնամեր ու կերակրեր է երկար ամիսներ. անձնուէր աշխատած է ազգային գործերուն, ու վախճանած 1926ին՝ Ատտիս Ապապայի մէջ:

Եթովպահայութիւնը նոր ունեցաւ իր մատուրը՝ «Ս. Աստուածածածին», 1923ին. Միհրան Մուրատեան ազգանուէր խանդավառ հոգի՝ իր ծախքով շինեց «Ս. Գէորգ» տաճարը, զոր օծեց Գէորգ Արքեպոս. Ասլանեան: կը յիշէ Մաթիկ Գէորգով ազգասէր հայ մեծատունը՝ որ ներկայիս զաղութին համար մեծ դպրոց մը հիմնելու վրայ է, 1920-էն ի վեր զաղութային ժողովի Ատենապետն է:

Յ. Աստուածածածին, Պոլսեցի, 1897-էն ի վեր Եթովպահայ հաստատուած՝ նախ կը հիմնէ Հ. Բ. Բ. միութիւնը և 1918ին ալ ուրիշներու հետ՝ Արարատեան վարժարան զանարապետութեան նուիրած է 1000 անգլ. ոսկի՝ սաւառնակի մը զնումին համար: Վերցնասէր ու կրթական տնտեսական գարգացման համար անձնուէր վաստակաւոր մ'է:

«Արարատեան» էն զատ հեղինակը կը յիշէ «Սահակ-Մեսրոպ» վարժարանը՝ հիմնուած 1922ին:

Կարկառուն դէմքերուն մէջ կը յիշուի Գր. Հովուեան (849-1925) պոլսեցի, որ զինուորական վարժարանին ուսուցիչ ալ եղած է: 1904ին կը հաստատուի Եթովպահիա կը նուիրուի աստեղաբաշխութեան: իր հարստութեան մէկ բառորդը գաղութիւն և մեծ մաս մը Հայաստանի կառավարութեան թողած է: Գրած է «Calendrier perpétuel», «Calendrier Solaire», Եթովպահական և Գրիգորեան տոմարներու համաձայնութիւնը, «Construction d'un mur servant de barrage à un lac artificiel»:

Կախաճեռնարկ գործերու մէջ Արարկիրցի Սարգիս Թէրզեան (ծն. 1868ին, հաստատուած 1882ին) ցոյց կու տայ հայկական յանդգնութեան առասպեկտական հայկական յանդգնութիւնը. «Le Monde illustré» յաջողութիւնը.

և «Washington times» զարմանքով բութեան դիւանագիտական դաշինքները: խօսած են այս մասին: «Թայմզ» կը գրէ թէ. «Սարգիս թէրզեան, թէեւ ծնունդով հայ, իրականութեան մէջ Եթովպալոյ Պիզմարքն է: Ան ներմուծեց արդիական զէնքերը Եթովպալոյ մէջ»: Անզիական կառավարութիւնը անոր գլուխը բերողին դրամ խոստացած էր:

Եթովպալան յեղաշրջող այդ մէծ հայր, և որ ինչպէս կը գրէ «Le Monde illustré» «Հայաստանի ջարդերու ժամանակ Հարար բերել տուաւ՝ իր անձնական ծախքով՝ բազմաթիւ հայ ընտանիքներ, որ ճողովրած էին սպանդէն: Ան դրամական առաջումներ ըրած է Երկիր, զանազան յանձնախումբերու»: 1915ին՝ մարզասպան զնդակի մը զոհն եղաւ:

Կը խօսի նաեւ Գէորգ Ազնաւորեան յեղափոխական գործիչի մասին՝ որ կը նուիրուի նաեւ կրթական-ընկերական յառաջադիմութեան: Ծնած 1869ին՝ Հիւսնիմանսուր, Ատարս - Ապավայի մէջ կը վախճանի արկածամահ, 1918ին:

Բաթարան կը խօսի նաեւ Եթովպահայ գաղութի իրաւական խնդիրներուն վրայ. Եթովպացիներուն համակրանքը Հայ Հանրապետութեան մասին՝ որմէ ինք՝ հեղինակը 1920ին փոխ-հիւսատոս կը կարգուի, պաշտօնագիրը կայ՝ ստորագրութեամբ Հայաստանի Արտաքին Գործոց Նախարար Ա. Խատիսեանէ:

Հուսկ համառակի եթովպահայ զանազան խնդիրներու վրայ տեղեկութիւն կու տայ. գաղութին կալուածներուն, ակումբներուն, ազգային տօներուն, հայ Յեղափոխական կուսակցութեանց:

Կարելի չէ ծանրանալ գրիս ուրիշ կարգ մը նիւթերուն վրայ, որոնք ունին իրենց շահեկանութիւնը պատմական տիսակէտով. Հետաքրքրական է Հայերէն - Հապէշերէն բառացիրքը 1300 գործածական բառերու բնագրով և անոնց հայատառ հնչումով: Պատմական մէծ կարեւորութիւնը ունի նաև գրքին դ. մասը, ուր կան զանազան պետքանիք. թէ «ինչ որ տուած էր աշխարհ, ետք առնէ. թագ ու մական. ան եղբայրութեաններու հետ հապէշական կառավա-

ՄԱՍԻՍ ՏԱՐԵԳԻՐ. Բ. Տարի 1935. Խմբագիր. Արևած Սեւան. Տպ. «Մասիս» Սովիա.

Հայկական երգին արձագանգ կոմիտաս վ. ինուիրուած նուագով կը բացուի «Մասիս»ը. նուագողն է Թէկիւնան՝ որուն իրը կենսագրական իր երկերուն թուագրութիւնը կը յաջորդէ: Արտաշէս Յովհաննեսի ստորագրութիւնը կրող «Եւր արիւնի տարիներէն» անտիպ հատորէն «Հին վէրք»ին պատմութիւնը ինձ կը թուի թէ Օգոստ Միրպոյի կկոցով հիւսուած ըլլայ: Ար. Խեւան Խայեամի ըսածը կը հաստատէ, թէ «ինչ որ տուած էր աշխարհ, ետք առնէ. թագ ու մական. ան եղբայրութեաններու հետ հապէշական կառավա-

թիւն կը բարոզէ «իրրեւ լեռնէն իջնող զոյգ ջրվէժ» խառնուիլ, ձուլուիլ կ'ուզէ իրար մէջ. ականջը խօսի իրար վրայ կուխոտող կուսակցութեանց: — Ն. Պէշիկրաշինան թունաւոր բարքերուն պատկերներ...:

Ա. Երեւնեան Նար - Դոսի մէջ կը գտնէ «անսահման մի խորութիւն և կուլտուրականութիւն»: ատով ըսել կ'ուզէ «ծայրայեղորէն համեստութիւն»: Ցաղանդաւոր անձը միշտ համեստ եղած է: Բայտ յօղուածագրին, Նար - Դոս շատ կը կարդար և բծախնդիր էր գրածին կատարելութեան համար: Կարգ մը զրոյներու պէս Նար - Դոս եւս նախ փորձած է քնարահար քերթուածներով հոչակ հանել. զրած է «Յիմարտրիւններ» վերնագրով տաղերու ժողովածու մը. այդ ճիւղին վրայ երկար չէ կեցած: Մշակած է իրապաշտ վիպասանութիւնը: — Յօդուածագիրը իր այդ զրութեան մէջ կ'արտագրէ երկու ուսանաւորներ Նար - Դոսէն և Յ. Թումանէն, որոնց անտիպ են. այժմեան պահնջով բնականարար չունին արժանիք:

Մղագրելով այդ զրական բաժինը զանց կ'ընեմ միւս զանազան պատմական, բուժական, երգիծական, զիտական, տեղագրական զրութիւնները. ամէնն ալ ժողովրդական մէծ մասին մատչելի ոճով զրուած. ընդհանրապէս կարճ ու կուռ բովանդակութեամբ: — Յատուկ ինամբ տարուած է գեղարուեստական մասին: Զանազան ճաշակի յարմար իրերեւ մտըի մթերանոց: Մասիս իր օգտակար զերն ունի մեր օրուան զրականութեան:

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ. «Ընկեր Փանուակ» «Ն. Գ. Բ.» հրատ. 9 մատենաշար. Փարիզ 1935.

Երգիծող Օտեան այս հատորին մէջ չի բովանդակեր իր գրական արժէքը. ունի շատ աւելի յաջող զրութիւններ, մանաւանդ Ա. Արփիարեանի «Նոր կեանք» կիսամսեայթերթին մէջ: Հոս երգիծող Օտեանն ամ-

փոփուած են չորս մաս գրութիւններ. 1. Առաքելուրին մը ի Ծապրվար. ընկերվարական նամականի ընկ. Բ. Փանջունիէ. — 2. Ընկեր Փանջունի Վասպուրականի մէջ. — 3. Իմ աշխարհայեցքները (Դասախոսութիւններ օրուան հարցերուն շուրջ). — 4. Պահպանողականը (պոլսական տիպար):

Այս զրութեանց մէջ երգիծանքի նիւթեղած են՝ Օսմ. սահմանադրութեան հոչակումէն վերջ, Պոլիս և Գաւառի մէջ յեղափոխական գործիչները՝ ամէնն աւելի Դաշնակցականները: Օտեան իր վարպետին Արփ. Արփիարեանի պէս իր երգիծող խայթոցովը չի լացներ այլ անոյշ ժպիտ մը կը պատճառէ:

Յ. Թ. ՀԵԽԱՆԵԱՆ. «Քամ եւ հինգ Տարուան կանքը մը». — Կ. Պոլիս. Տպ. Յ. Աէթեան 1934.

Դաստիարակ Հինդկան զրելով իր հիմնադրած ու վարած վարժարանի քանիւնգ տաղերու ժողովածու մը. այդ ճիւղին վրայ երկար չէ կեցած: Մշակած է իրապաշտ վիպասանութիւնը: — Յօդուածագիրը իր այդ զրութեան մէջ կ'արտագրէ երկու ուսանաւորներ Նար - Դոսէն և Յ. Թումանէն, որոնց անտիպ են. այժմեան պահնջով բնականարար չունին արժանիք: Մղագրելով այդ զրական բաժինը զանց կ'ընեմ միւս զանազան պատմական, բուժական, երգիծական, զիտական, տեղագրական զրութիւնները. ամէնն ալ ժողովրդական մէծ մասին մատչելի ոճով զրուած. ընդհանրապէս կարճ ու կուռ բովանդակութեամբ: — Յատուկ ինամբ տարուած է գեղարուեստական մասին: Զանազան ճաշակի յարմար իրերեւ մտըի մթերանոց: Մասիս իր օգտակար զերն ունի մեր օրուան զրականութեան:

Այս շատ գեղեցիկ երկասիրութեան

մէջ զաստիարակ և աշակերտ, ուսուցիչ և կառավարիչ պիտի զտնեն շատ նորութիւններ, և օգտակար պիտի դատեն զանազան աշխարհուն մէջ կը խոստովանի որ ինչ ինչ նորութիւններ՝ ընդհանրապէս առնուած զուգերական հաստատութիւններէն՝ անկարելի եղած է պատուաստել մեր հայ կրթական ծառին:

Ա. Երեւան